

פרשת מטות

הרב שמעון קליין

על גבולות ועל ערכים

מבוא

והנה לאחר זמן, מצווה א-להים את משה לחזור אל מי שהכשיל את העם בצורה קשה ומבזה, אל מי שגרם למגיפה הגדולה, במהלכה נהרגו עשרים וארבעה אלף, ולבוא עמם במשפט: "נָקָם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים". נקמה זו עשויה להשיב לעם את הכבוד הפנימי, לאחר שזה הושפל וחולל. דומה במידת מה עמדת העם לעמדת אישה שחוללה על ידי איש. חלק מיכולתה להשתקם עוברת דרך הענישה לפוגע; לא סליחה ולא מחילה. אם וכאשר ימשיך הפוגע להתהלך חופשי, תקשה עליה ההבראה, השברים יעמיקו, ולצדם רגשות כעס ואיבה¹.

כדי להבין את שרשרת הפעולות הננקטות במהלך המלחמה, יש לחזור וללמוד את גודלו והיקפו של השבר. צעד ראשון הוא להבין את ההקשר בו הוא מתרחש - בשלהי אירועים המתוארים בספר במדבר. בספר זה הנושא המרכזי הוא הארגון הרוחני של המחנה. 'ראש בני ישראל' נישא בו, מקום מוגדר לכל שבט, משפחות מתאחדות, הלוויים מתייצבים במקומם, ומבנה חברתי ורוחני חדש יוצא לדרך. ערך מרכזי תופסת העדה, המשפחה או בית האב, וגם השוכן - המשרה שכינתו בתוך המחנה². והנה - נפרצו מעגלי חיים אלו. הגבולות המעמידים אותם במעלתם נשברו, וערכי החיים השוכנים בהם - חוללו.

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: נָקָם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחֲרֵי תֹאסֹף אֶל עַמִּי: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל הָעָם לֵאמֹר הִחַלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לְצָבָא וַיְהִיו עַל מִדְיָן לְתֵת נִקְמַת ה' בְּמִדְיָן: אֵלֶּךָ לַמָּטָה אֵלֶּךָ לַמָּטָה לְכָל מִטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לְצָבָא: וַיִּמְסְרוּ מֵאֲלָפֵי יִשְׂרָאֵל אֵלֶּךָ לַמָּטָה שְׁנַיִם עָשָׂר אֵלֶּךָ חֲלוּצֵי צָבָא: וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֵלֶּךָ לַמָּטָה לְצָבָא אֹתָם וְאֵת פִּינְחָס בֶּן אֱלֶעָזָר הַכֹּהֵן לְצָבָא וְכָלִי הַקֹּדֶשׁ וְחֻצְצֹרוֹת הַתְּרוּעָה בְיָדָם" (במדבר ל"ב, א'-ו').

פסוקים אלו עומדים בפתחה של פרשייה המתארת מלחמה בין ישראל למדיין. "נָקָם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים" אומר א-להים למשה, ובעקבות מילים אלו יוצאת לדרך מערכה. מדוע נקמה היא סיבה למלחמה? האם צורך נפשי הוא? רוחני? חמישים וארבעה פסוקים מתארים בפירוט רב את שלבי המלחמה השונים - את גיוס הלווחים, מספרם, מלחמתם, ניצחונם, השלל שהובא, צורת חלוקתו, הנתנה לגבוה ועוד. את מה משרת פירוש זה?

כותרת הפרשייה מצביעה לאחור לעבר סיפור האם - לאשר אירע בין ישראל לבין מואב ומדיין.

גבולות שנשברו

כה מתאר הכתוב את אשר אירע:

"וַיָּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּים וַיַּחַל הָעָם לְזָנוֹת אֶל בָּנוֹת מוֹאָב: וַתִּקְרְאוּן לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכַל הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהֵיהֶן: וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעֹר וַיַּחַר אֶף ה' בְּיִשְׂרָאֵל... וְהָנָה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיִּקְרַב אֶל אִחֻיו אֶת הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָל עֵדֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָמָּה בָכִים פָּתַח אֶהָל מוֹעֵד"

(במדבר כ"ה, א'-ו').

תחילתו של האירוע - בזנות עם בנות מואב, המשכו בהשתחויה לאלוהיהן, ובשיאו - איש מבני ישראל מביא אישה מדיינית אל תוך המחנה, מקרב אותה אל אחיו - לזנות, לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל הבוכים פתח אוהל מועד. בעקבות האירוע מצווה א-להים את משה: "צִרֹר אֶת הַמִּדְיָנִים וְהַפִּיתָם אוֹתָם: כִּי צָרְרִים הֵם לָכֶם בְּנִקְלֵיהֶם אֲשֶׁר נָפְלוּ לָכֶם עַל דָּבָר פְּעֹר וְעַל דָּבָר כְּזָבִי בַת נִשְׂיָא מִדְיָן אֲחֻתָּם הַמָּכָה בְּיוֹם הַמִּגֶּפֶה עַל דָּבָר פְּעֹר" (במדבר כ"ה, י"ז-י"ח). 'הם הכשילו אתכם במכוון, בנוכלות, ואתם תפגעו בהם - מידה כנגד מידה'.

¹ עם הנמצא בעמדה מפותחת, בוגרת יותר, לא בעמדה קיומית, יכול לספוג מכה ולא להזדקק לנקמה. עמדה שכזו קיימת בתקופות אחרות, בהן פני ישראל מופנות אל הפיוס והשלום (למשל - דוד השולח לנחם את חנון מלך בני עמון על מות אביו נחש העמוני, על אף הרשעות שהייתה לו בעבר כלפי ישראל - שמואל ב', י'). לעת עתה עמדה זו אינה עמדת העם. עמדת הבחירה כמו גם עמדת האחירות או היכולת לעבור תהליכים פנימיים אינם מהווים נושא בספר במדבר. הספר מצייר חזון ושמים, וביחס אליהם נתבעים היחיד והכלל גם יחד. כך ניתן להבין את שרשרת התגובות החזקות של א-להים נוכח החטאים הרבים המתוארים בספר זה. אש שורפת בתוך המחנה (במדבר י"א, ג'), חרון אף ומכה רבה מאוד (שם, ל"ד), ומכות רבות שסופג העם במהלך הספר. בכלל אלו המגיפה בפרשייה זו, שאילולא צעדו של פנחס הייתה מסתיימת בכליה של כל המחנה (במדבר כ"ה, י"א). (עוד על העמדה הרוחנית של העם בספר במדבר, ראה בעיונו לפרשת בהעלותך, בעיקר בפרק 'התרחשות פנימית').

² ראה בהרחבה בעיונו לפרשת במדבר, החל מן הפרק 'בשערי חומש במדבר'.

באיזו דרך. השיטה, השלבים וההיבטים הרבים - ייקבעו על ידי משה. מעורבותו היא משמעותית, כמי שהיה באירוע, הבין את עומק השבר, וכעת נתבע לעצב את אופי המלחמה, לקבוע את יעדיה ואת הדרכים למימושם.

"וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה אֶל הָעָם לֵאמֹר הִחְלְצוּ מֵאֲתָכֶם אֲנָשִׁים לְצַבָּא וַיְהִי עַל מִדְּיָן לְתֵת נִקְמַת ה' בְּמִדְיָן" (שם, ג').

משה פונה אל העם, אל הקולקטיב - 'החלצו מאתכם'. החלוצי הוא מתנדב הנחלץ מתוך הכלל, כמי שחודר מוטיבציה אישית, מעבר למצוי בכלל. ציון זה הוא לעצם ההירתמות, עדיין ללא פירוט כל שהוא. בניגוד לא-להים המדבר על 'נְקִמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל', משה מדבר על 'נְקִמַת ה' - א-להים מצביע על המהות - על השיקום שהעם נצרך לו, ולא בסתירה לכך - משה מבקש לרומם את המבט, למקד את העם בממד הא-להי הגבוה שבתהליך. בהתאם לכך הוא מייעד את הנקמה כנקמת ה'⁴.

"אֵלֶּךָ לַמָּטָה אֵלֶּךָ לַמָּטָה לְכָל מְטוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לְצַבָּא" (שם, ד').

בשלב שני מציין משה מספרים - אלף למטה. ההיגיון במספר זה אומר 'דרשני'. שבט ראובן מונה 43,730 אנשים מבין עשרים שנה ומעלה, שבט שמעון מונה 22,200, ואילו שבט יהודה מונה 76,500 אנשים. מספר הלוחמים שיישלחו מכל אחד מאלו יהיה שווה - 1000 למטה. מה מקופל בשיטה זו? דומה שקיימת בה העצמה ואולי אפילו סוג של קדושה המשווית אל השבט - בעצם קיומו, לא במספר האנשים שבו. קטון כגדול ייחשב. "לְכָל מְטוֹת יִשְׂרָאֵל" - מכלל המטות ייחלצו החלוצים, וביחד תתקבל תמונה של כלל מטות ישראל המרכיבים את העם⁵. "תִּשְׁלְחוּ לְצַבָּא" - הוראה זו חוזרת אל העם, כמי שעומד בבסיס השליחות וכמי שמעצים את ערכו של המטה.

"וַיִּמְסְרוּ מֵאֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל אֵלֶּךָ לַמָּטָה שְׁנַיִם עָשָׂר אֲלָף חֲלוּצֵי צֶבֶא" (שם, ה').

כעת עובר הכתוב לתאר מה היה בפועל: הלשון "וַיִּמְסְרוּ" מצביעה על לוחמים שאינם נחלצים מעצמם, אלא נמסרים לצבא בעל כורחם. חוסר מעורבות מגיע גם מכיוונו של העם, שאמור היה לשולחם, אך בפועל הדבר לא קרה. המספרים עליהם הורה משה אמנם גויסו, אלא שהמוטיבציה באה מכיוון אחר - מ'אֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל' - המשפחות אשר מסרו ודחפו את הלוחמים אל משימתם.

4 ייחוסה לה' הוא גם בעובדה הפשוטה שהיוזמה היא שלו ולא של העם. בהמשך ניתן יהיה להבחין בחוסר המעורבות הרגשית של העם במלחמה, ובמובן זה מועצמת הגדרתה כ'נקמת ה'.

5 חכמים במדרש מבינים שמלחמה זו כללה גם את שבט לוי: "אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא - להביא שבטו של לוי - דברי רבי עקיבא" (פסיקתא זוטרותא במדבר, מטות דף ק"ט, ע"א).

בשורות הבאות נצביע על שורה של 'גבולות' שנחצו באירוע קשה זה:

1. גבולות ההבדלה והצניעות נפרצו - בין איש לאישה.

2. גבולות בין עמים נחצו בזנות העם עם בנות מואב ובנות מדיין.

3. נחצו הגבולות נוכח אלהים אחרים, בקרבה המופגנת אליו.

4. מהותה של עבודת בעל פעור היא החוסר בגבולות נוכח הטבע הגס.

5. הבאת המדיינית נוכח משה ונוכח כלל העדה שוברת גבולות ביחס לכבודם ומעלתם.

6. המקום אליו מובאת המדיינית - נוכח אוהל מועד חילל את ערכו המקודש.

7. זהות איש ישראל - "נָשִׂיא בֵּית אָב לְשִׁמְעוֹנִי" (שם, י"ד) חילל את מעמדה של משפחה חשובה בישראל.

שורה ארוכה של 'גבולות' נחצו, שורה של ערכים חוללו, וכעת מזומן העם לתקן, להרים ולשקם את החלל שנוצר בעולמו הפנימי ובערכיו. מלחמה זו היא סוג של 'חווייה מתקנת', במהלכה - נבנים מחדש גבולות וערכים.

העם שאינו מעורב

"וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: נָקֵם נְקִמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחֲרֵי תֹאסֹף אֶל עַמִּיךָ" (במדבר ל"ב, א'-ב').

'נקום את נקמת בני ישראל' אומר א-להים למשה, כמשימה אישית. מדוע חשוב שמשה הוא שינקום? מהמילים "אַחֲרֵי תֹאסֹף אֶל עַמִּיךָ" מצטיירת סוג של 'סגירת מעגל' - 'רק לאחר השלמת המשימה תוכל להיאסף אל עמך'. מילים אלו מעמידות מלחמה זו כנושא בעולמו של משה. משה היה המנהיג בשעת האירוע, זמרי עשה את שעשה בנוכחותו, ועובדות אלו מטילות עליו אחריות. אולי מספרות על נתק מסוים שהתקיים בין איש הא-להים הרם והנישא, לבין העם שהיה נתון במקום אחר. הסיפור הוא של משה - ביטוי עמוק להוויה ששררה בדור בעת ההיא, והוא מזומן 'לנקות את השולחן' - לסגור פרשייה שאיש לא יוכל לטפל בה כפי שהוא יוכל. ביטוי נאמן לכך משתקף בקוצר ההוראה הא-להית על היציאה למלחמה, המסתכמת בפסוק אחד³. א-להים אומר למשה לנקום את נקמת ישראל, אך אינו אומר

³ דיבור א-להים יתחדש רק לאחר המלחמה, בהוראה על חלוקת השלל (פסוק כ"ה).

רָקֵם וְאֶת צוּר וְאֶת חוּר וְאֶת רִבְעַת חֲמִשָּׁת מַלְכֵי מִדְיָן
וְאֶת בָּלָעַם בֶּן בְּעוּר הָרֶגֶז בְּחֶרֶב" (שם, ז'-ח').

חלוצי הצבא צובאים על מדיין, ובסיס פועלם הוא "פֶּאֶשֶׁר צֶהָ ה' אֶת מִשָּׁה". דומה שביטוי זה מצטרף אל חוסר ההנעה הפנימית שאפיינה את המלחמה⁹. האם קיים פגם בחוסר הרצון והמעורבות של העם במלחמה? דומה שבמלחמה שמהותה היא נקמה, צירוף המילים 'פֶּאֶשֶׁר צֶהָ ה' הוא יתרון. לא מניעים יצריים הם שקידמו את העם, לא מסע נקמה, כי אם - נקמת ה' באויביו.

שלל אל המחנה

עד כאן תיאור לניצחון הקרב. בשלבים הבאים הנושא הופך להיות - השלל. ארבעים וחמישה פסוקים מתארים את הנעשה בו, והאריכות מדגישה את העובדה שזהו אירוע משמעותי. בהיבט של התהליכים העוברים על העם - לקיחת שלל וחלוקתו מגלמים את היכולת להביא אל תוך המחנה פנימה דברים מן ה'חוץ', גם כאשר מדובר בעולם רחוק ופוגע. הכשל היה בפגישה עם עולם המצוי מחוץ לגבול ישראל, וכעת לומד העם היאך ניתן להיפגש, לקלוט חלקים מן החוץ ולהיבנות מהם.

צעד ראשון - השלל מובא אל המרחב הציבורי - משה אלעזר ועדת בני ישראל:

"וַיָּשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת טָפָם וְאֶת כָּל בְּהֶמְתָּם וְאֶת כָּל מִקְנֵהם וְאֶת כָּל חֵילָם בְּזָזוּ: וְאֶת כָּל עֲרֵיהֶם בְּמוֹשְׁבָתָם וְאֶת כָּל טִירָתָם שָׂרְפוּ בָאֵשׁ: וַיִּקְחוּ אֶת כָּל הַשָּׁלָל וְאֶת כָּל הַמִּלְקוֹחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: וַיָּבִיאוּ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשָּׁבִי וְאֶת הַמִּלְקוֹחַ וְאֶת הַשָּׁלָל אֵל הַמַּחֲנֶה אֶל עֶרְבַת מוֹאָב אֲשֶׁר עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ"

(שם, ט'-ב).

השלל אינו רכוש פרטי והוא שייך אל העם. רק לאחר הבאתו אל המרחב הציבורי ניתן יהיה לדבר על חלוקתו.

"וַיָּצֵאוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְכָל נְשֵׂאֵי הָעֵדָה לִקְרֹאתָם אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה" (שם, י"ג).

⁹ בניגוד לתיאור בהמשך, לשלב לקיחת השלל בו מצוינים בני ישראל בשמם ובנוכחותם - "וַיָּשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל", כעת הם אינם נזכרים, והנוכחות היא לציווי הא-להי, לא למאוויהם של ישראל. אזכורם המאוחר של המלכים, תוך ציון חללים נוספים, מספר על חוסר הכבוד או החשיבות שניתן למלכים. הנושא הוא 'כָּל זָכָר', ותחת כותרת של מכה משותף נמוך זה, מתוארים המלכים ובלעם בן בעור. מסתבר שחוסר כבוד זה הוא ביטוי לכותרת המלחמה - הנקמה שמהותה היא השבירה, ובניגוד למלחמה לאומית שעשויה להעניק כבוד למנהיגים ולעימות המתקיים ביניהם.

מה מקופל בחוסר שיתוף פעולה זה? דומה שהוא משקף את העובדה שהעם אינו בעמדה של נקמה על אשר חוללו לו המדיינים. המדיינים לא הרגו בישראל; הם פיתו בבנותיהם, משכוהו לעבודת הפעור, ואלו אינם מהווים טראומה מבחינת העם. ממילא מי שחולל להם זאת - אינו מושא לנקמה. לעומתם, א-להים מצביע על החילול, על השבר הגדול, ותובע נקמה שבעצם קיומה עשויה להביא את העם להבין דבר על הגבולות שנפרצו, על הערכים שחוללו⁶.

מה גרם ל'אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל' להירתם ולמסור את הלוחמים? מהתיאור הפאסיבי 'וַיִּמְסְרוּ מֵאֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל', ללא תיאור אקטיבי לפועלם, עולה שרתימתם הייתה בבחינת 'במקום שאין אנשים השתדל להיות איש' (אבות ב', ה'), ולא כחדורי מוטיבציה למלחמה. שמא מחויבותם היא ביטוי למשקל יתר שהיה למשפחה בעת הזו?⁷ ואולי - כביטוי לשבר סביב הזנות שאותותיו ניכרו במעגל המשפחה?

"וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלְפֵי לַמָּטָה לַצָּבָא אֹתָם וְאֶת פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא וְכָל הַקָּדָשׁ וְחֻצְצֹרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדָם" (שם, ו').

שוב ניכר הפער בין מחשבת משה, הרואה את העם כמי שישלח את חלוציו (שם, ד'), לבין המציאות שבמהלכה משה לבדו הוא ששולחם. אליו מצטרף פנחס בן אלעזר הכהן "וְכָל הַקָּדָשׁ וְחֻצְצֹרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדָם", ובכך מתאפיינת המלחמה כמערכה בעולם הרוח, משויכת אל מעבר למגרש הלאומי⁸.

"וַיָּצֵבֻּהוּ עַל מִדְיָן כַּאֲשֶׁר צֶהָ ה' אֶת מִשָּׁה וַיַּהֲרֹגוּ כָּל זָכָר: וְאֶת מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ עַל חֲלָיֵיהֶם אֶת אָוִי וְאֶת

⁶ ובמדרש: "וימסרו מאלפי ישראל. מגיד הכתוב שהיו בני אדם כשרין וצדיקים ומסרו נפשם על הדבר. ר' נתן אומר אחרים מסרום - איש פלוני כשר יצא למלחמה. ר' אליעזר אומר בוא וראה כמה חיבתן של רועי ישראל על ישראל. בתחלה הוא אומר (שמות י"ז, ד') מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלוני. אבל כיון ששמעו שמיתת משה נתלית על מדיין היו מתחבאין שלא ללכת ואף על פי כן נמסרו על כורחן שנאמר וימסרו מאלפי ישראל (פסיקתא זוטרותא) (לקח טוב) במדבר, מטות, דף קל"ט, ע"א). מדרש זה דורש בפנים שונות את הביטוי 'וימסרו'. המכנה המשותף לכלל הדרשות - החוסר במעורבות אישית. העמדה הראשונה מדברת על עשייה מנקודת מבט של מי שנתבע למסור את נפשו על הדבר. דעה שנייה במדרש מדברת על מסירתם בידי אחרים, ועל העובדה שהבחירה הייתה באנשים כשרים. עמדה שלישית מייחסת להם רצון לדחות את מות משה, ובמובן זה חוסר המוטיבציה מונע ממקום אחר.

⁷ ראה על כך בעיונונו לפרשת פנחס בפרק 'טענת בנות צלפחד'.

⁸ צירוף פנחס וכלי הקודש לשלב המלחמה, כמוהו כהנכחת ממד הקודש בהתנהלות הפיזית, לא רק במשמעות של השראה רוחנית.

שיינתן להם. המשולש שיעשה זאת הוא משה, אלעזר וראשי אבות העדה, המעניקים בנוכחותם ברכת-דרך מרוממת. בשלב שני חוצה משה את השלל בין תפשי המלחמה לבין כל העדה, וגם כאן משוקעות כמה אמירות ערכיות: הלוחמים הם שלוחי העדה וממילא השלל אינו רכושם הפרטי והוא שייך לכלל העדה. בנוסף, בא לידי ביטוי כוחה של העדה או הקהילה, ביכולתה להתאגד, להשיג הישגים, ובעקבות זאת - להעניק ליחידה ולהעצים אותם¹⁰.

¹⁰ ביטוי נאה לערכים אלו מצוי בסוגיה הפותחת את מסכת בבא בתרא. המשנה פותחת במילים: "השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר - בונים את הכותל באמצע". ביחס אליהן מעמידה הגמרא שאלה: האם יכול אדם לחייב את שכנו לבנות ביניהם מחיצה, שתאפשר לו את הפרטיות בחלקו, או שמא יוכל חברו לדחות בטענה - 'אין לי עניין במחיצה, ואין בכוחי לחייב אותי'?

שני מקורות מביאה הגמרא, והם משמשים כשני מודלים. הראשון מדמה את מחיצת המשנה ל'מחיצת הכרם שנפרצה', ומעמיד מודל שבסיסו הוא - הלכות נזיקין. אדם מזיק את חברו, והוא נתבע להרחיק ולשלם בהתאם (בדומה לבעל התבואה שיכול לתבוע מבעל הכרם המתפשט - המזיקו, להעמיד מחיצה, ואף לשלם את דמי הנזק). כל זאת במונחים של הלכות נזיקין, עליהן מושתתת מסכת בבא קמא. אין בכוחו של הלכות אלו לחייב אדם להשתתף בבניית מחיצה ביניהם (בלשון הגמרא - 'היזק ראיא לאו שמיה היזק'). המודל השני מצביע אל עבר פרשיית שלל מדיין: "כדכתיב: ותהי מחצת העדה". משם תומכת הגמרא את ההנחה ש'היזק ראיא שמיה היזק', ועל פיו יכול אדם לחייב את חברו להשתתף בבניית המחיצה ביניהם. טענתנו היא שההצבעה על פרשיית 'שלל מדיין' היא במהותה הצבעה על תשתית מושגית. בפרשייה זו מתואר אירוע בו מוענקים לאנשים זכויות (שלל), שלא על בסיס זכויותם האישיות, אלא בהקשר להיותם חלק מן העדה, במציאות בה העדה מעניקה מהונה ליחידה. הביטוי הלשוני לכך הוא במילים 'מחצת העדה' בו מוגדר כל חלק כ'מחצה' - ובכך מספר על הבסיס לזכויות - בהיותו חצי מן השלם. השלם עומד בבסיס הזכויות של חלקיו השונים - הלוחמים וכלל העדה.

הטענה: מעמדו של 'היזק הראיה' הנדון בסוגית הגמרא, תלוי בשאלה קודמת - בדבר קיומה של 'שותפות במרחב'. 'שותפות' זו נלמדה מפרשיית שלל מדיין, בה העניק הציבור ליחידיו זכות ממונית, ובאופן מהותי יותר - הכלל, אפשר ליחידיו להעמיד גבולות ולעצב ערכים מחדש. בדומה - יכול אדם לחייב את חברו להשתתף ולבנות עמו מחיצה, על בסיס קיומה של 'שותפות במרחב'. קיומה - משמש פלטפורמה המעמידה חובות שהן מעבר לחוקי הבסיס הקיימים בהלכות נזיקין, ובכך מוענקת איכות חיים לכלל השותפים (בחצר, בעיר וכדו'). פתיחה זו למסכת, נלמדת מצורת חלוקת השלל במדיין, והיא מעמידה תשתית משפטית למושג העומד בליבו של הפרק הראשון - 'השותפין', כמו גם

מדוע מתוארת היציאה לקראתם, אם קודם לכן כבר תוארה הכנסת השלל אל המחנה (שם, י"ב)? יציאת המנהיגים אל מחוץ למחנה, כמו גם האמירה אל הלוחמים "ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים" (שם, י"ט), מצביעות על כך שבפועל השלל עדיין לא הוכנס אל תוך המחנה. כעת מתברר שההבאה שתוארה שיקפה את עמדת העם נטולת העכבות בכל הקשור להבאת שלל אל תוך המחנה. תיאור משה כיצא מן המחנה, מחזיר את הלומד אל המציאות, תוך שהוא משקף את הפער בין העמדות. העם נוטה לייבא, ולהכניס אל תוך המחנה, ואילו משה עוצר ומבקר. לא מובנת מאלה כניסת נשים, צאן ובקר וכלים אל המחנה. זוהי הכנסה של תרבות אחרת, צביון אחר אל תוך עולמם. משה מתייצב מחוץ למחנה במטרה להפוך את הכניסה למבוקרת, ולמנף אותה כתהליך ערכי וחינוכי גם יחד.

כניסה מבוקרת אל המחנה

תגובה ראשונית של משה נוכח השלל היא - קצף. משה תוהה על השארת כלל הנשים בחיים ולקחתן בשבי: "הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בה' על דבר פער ותהי המגפה בעדת ה'?" (שם, ט"ז). העם הרג את הזכרים כביטוי לתפיסתו את המערכה בהיבט הלאומי, אך הנשים הושארו בחיים והובאו כשביות. משה מניח את האצבע על הצניעות שנפרצה, ועל בסיס זה מורה להרוג כל 'אשה ידעת איש' (שם, י"ז) ולהחיות את הטף בנשים.

עוד הוא מורה לעם לחנות מחוץ למחנה, ולצד זאת - "כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו... אתם ושביכם" (שם י"ט). על אף שטף ההריגה, מזכיר משה לעם את העובדה המוסרית - עד כמה לא פשוטה היא הריגת אדם, עד כמה חסר הוא המוות (שם, י"ד-כ').

מלבד זאת, מורה אלעזר לאנשי הצבא - להעביר כלים באש או במים, לכבס בגדים ולהמתין שבעה ימים 'ואחר תבאו אל המחנה' (שם, כ"א-כ"ד). לא מובנת מאלה היא היכולת להביא את כל אלו אל תוך המחנה ולהופכם לחלק מעולמם ומתרבותם, ולשם כך נדרשת ההכשרה.

שלל הניתן לעם

"ויאמר ה' אל משה לאמר: שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וראשי אבות העדה: וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה"

(שם, כ"ה-כ"ז).

כעת, לאחר שרשרת ארוכה של פעולות, הגיעה עיתה של השאלה - 'היאך לחלק את השלל?'. א-להים 'מתערב': "שא את ראש מלקוח השבי" הוא אומר, ומורה להם להרים את ראש הנמצאים בשבי, באדם ובבהמה, בסוג של חשיבות

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב שמעון קליין, תשע"ד
עורך: חננאל רוס

בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של

The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash

האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>

האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5

דוא"ל: office@etzion.org.il

לביטול רישום לשיעור:

<http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>

חלק מיוחד מוענק ללוחמים, והוא מוצא את ביטוי בצורות שונות. חצי מן הסך הכולל ניתן להם (12,000 במספר), והחצי האחר ניתן לכלל העדה. עצם החצייה מספרת את סיפורו של השלם - העם, ומאידך - החלק המועדף לו זוכים היוצאים לצבא - נובע מההכרה במסירות נפשם.

שלל הניתן לה'

"וְהִרְמַת מֶכֶס לֵה' מֵאֵת אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיּוֹצֵאִים לְצָבָא אֶחָד נֶפֶשׁ מִחַיֵּי הַמָּאוֹת מִן הָאָדָם וּמִן הַבֶּקֶר וּמִן הַחֲמֹרִים וּמִן הַצֹּאן: מִמִּצְיֹתָם תִּקְחוּ וְנִתְּנָה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת ה':

וּמִמִּצְצַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּקַּח אֶחָד אֶחָז מִן הַחֲמִשִּׁים מִן הָאָדָם מִן הַבֶּקֶר מִן הַחֲמֹרִים וּמִן הַצֹּאן מִכָּל הַבְּהֵמָה וְנִתְּנָה אֹתָם לְלוֹיִם שְׂמֵרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן ה'"

(שם, כ"ח-ל').

חוליה אחרונה בפרשייה זו היא - הניתנה לה'. נתינה זו אינה מובנת מאליה. במובן הפשוט קיימת סתירה בין תרבות מדיין, המסמלת במערכה זו את הפריצות ואת ערכי 'בעל פוער', לבין א-להי ישראל החורט על דגל עמו את ההתקדשות והצניעות. והנה - פוקד א-להים על העם להרים מן החלק הניתן להם כשלל - תרומה לה'. צעד זה מתואר בשני שלבים. האחד - בציווי של א-להים (שם, כ"ח-מ"ז), והשני - בתרומה שמרימים פקודי החיל - ביוזמתם (שם, מ"ח-נ"ד). שני אלו משמשים כנקודת שיא בתהליך העובר על העם במהלך הפרק. כעת, רכוש מדיין, המסמל את עולמם וערכיהם - מעפיל מעלה, והופך להיות חלק ממערכת הקודש של העם ואף חלק מן התרומה הניתנת לכוהניו¹¹.

הגדרה משפטית חדשה לשותפויות הרבות המתוארות לאורך המסכת כולה.

¹¹ פער מהותי ניכר בין חלק היוצאים למלחמה, המגלם את ממד הקודש, לבין חלק העדה - המגלם את חלק העם. בראשון - "וְהִרְמַת מֶכֶס לֵה' מֵאֵת אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה", ומנגד "וּמִמִּצְצַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּקַּח" - נתינה ללא הרמה, וללא 'מכס לה'. היוצאים למלחמה מסתפקים בנתינה מועטה לגבוה - אחד מכל חמש מאות באדם ובבהמה (שם, כ"ח), כלל העדה, נתבעים לתת פי עשר - אחד מתוך חמישים (שם, ל') לגבוה. חלק הראשונים ניתן לאלעזר הכהן - "וְנִתְּנָה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת ה'" (שם, כ"ט), בסוג של חיבור שנוצר בין הלוחמים לבין הכוהנים, חלק העם ניתן ללוויים - "וְנִתְּנָה אֹתָם לְלוֹיִם שְׂמֵרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן ה'" (שם, ל'). הלוויים הם שלוחי העם, ובהתאם לכך הם מקבלים את חלקו. עיון נוסף בפסוקים עשוי להפגיש לומד בשורה ארוכה הבדלים